

THỰC TRẠNG NGHIÊN CỨU LÝ LUẬN VỀ NGUYÊN NHÂN VÀ ĐIỀU KIỆN CỦA TÌNH HÌNH TỘI PHẠM Ở NƯỚC TA VÀ NHỮNG VẤN ĐỀ ĐẶT RA

HỒ SỸ SƠN*

Tóm tắt: Nghiên cứu những vấn đề lý luận về nguyên nhân và điều kiện tình hình tội phạm là nhiệm vụ có tầm quan trọng đặc biệt đối với việc phòng ngừa có hiệu quả tình hình tội phạm. Bài viết nhận diện và đánh giá thực trạng nghiên cứu những vấn đề lý luận về nguyên nhân và điều kiện của tình hình tội phạm ở nước ta.

Từ khóa: Tình hình tội phạm; thực trạng nghiên cứu; tội phạm học; phòng ngừa tình hình tội phạm.

Abstract: Theoretical research on causes and conditions of crime plays an important part in crime prevention. This article summarized and evaluated theoretical research on causes and conditions of crime in Vietnam.

Keywords: Situation of crime; research; criminology; crime prevention.

Ngày nhận bài: 28/8/2018; Ngày sửa bài: 2/10/2018; Ngày duyệt đăng bài: 24/12/2018.

Dẫn nhập

Nguyên nhân và điều kiện của tình hình tội phạm không chỉ là đối tượng nghiên cứu của tội phạm học mà còn là vấn đề nền tảng của tất cả những vấn đề cũng thuộc đối tượng nghiên cứu của khoa học này. Việc nghiên cứu các vấn đề thuộc đối tượng nghiên cứu của tội phạm học như tình hình tội phạm, dự báo tình hình tội phạm, kế hoạch hóa hoạt động phòng ngừa tội phạm, hợp tác quốc tế trong đấu tranh chống tội phạm... đều hướng đến mục tiêu cao nhất của tội phạm học là phòng ngừa tình hình tội phạm. Ở nghĩa rộng nhất, phòng ngừa tình hình tội phạm là sử dụng trong một tổng thể các giải pháp khác nhau của Nhà nước, của tổ chức, của cá nhân hay nói cách khác là của toàn xã hội nhằm khắc phục, hạn chế, dần triệt tiêu các nguyên nhân và điều kiện của tình hình tội phạm qua đó kiềm chế, hạn chế, dần loại bỏ tình hình tội phạm ra khỏi đời sống xã hội.

Thực tiễn phòng ngừa tình hình tội phạm ở nước ta khẳng định rằng, chỉ khi nào nhận thức đúng và đầy đủ những vấn đề lý luận và thực tiễn của nguyên nhân và điều kiện của tình hình tội phạm thì hoạt động phòng ngừa tình hình tội phạm mới có thể được thực hiện đúng hướng và có hiệu quả. Vì vậy, việc nhận diện và đánh giá thực trạng nghiên cứu những vấn đề lý luận về nguyên nhân và điều kiện ở nước ta là nhiệm vụ có tầm quan trọng đặc biệt đối với việc phòng ngừa có hiệu quả tình hình tội phạm. Bài viết này sẽ góp phần làm rõ vấn đề nêu trên.

1. Tổng quan tình hình nghiên cứu nguyên nhân và điều kiện của tình hình tội phạm

Bởi tầm quan trọng của mình đối với việc phòng ngừa tình hình tội phạm mà vấn đề về nguyên nhân và điều kiện của tình hình tội phạm ngày càng thu hút

* PGS. TS. Học viện Khoa học xã hội. Email: hosyson56@yahoo.com

được sự quan tâm nghiên cứu của các nhà tội phạm học nước ta. Chính vì vậy, các công trình khoa học có đề cập trực tiếp hoặc gián tiếp đến vấn đề nguyên nhân và điều kiện của tình hình tội phạm nói chung, tình hình nhóm tội phạm, tình hình một tội phạm cụ thể nói riêng được công bố ngày càng nhiều. Trong số những công trình nghiên cứu ở cấp độ sách chuyên khảo có thể kể đến sách chuyên khảo “Tội phạm học, Luật Hình sự và Luật Tố tụng hình sự ở Việt Nam” do tập thể các nhà khoa học Viện Nhà nước và Pháp luật biên soạn dưới sự chủ biên của TS. Đào Trí Úc do Nhà xuất bản Chính trị quốc gia xuất bản năm 1994; Sách chuyên khảo “Tội phạm học Việt Nam: Những vấn đề lý luận và thực tiễn” do tập thể các nhà khoa học Viện nghiên cứu Nhà nước và Pháp luật biên soạn dưới sự chủ biên của TS. Phạm Hồng Hải và Nhà xuất bản Công an nhân dân ấn hành năm 2000; sách chuyên khảo “Tội phạm học hiện đại và phòng ngừa tội phạm” của GS.TS. Nguyễn Xuân Yêm do Nhà xuất bản Công an nhân dân xuất bản năm 2001; sách chuyên khảo “Xung đột xã hội: Một số vấn đề lý luận và thực tiễn ở Việt Nam” do GS.TS. Võ Khánh Vinh chủ biên và Nhà xuất bản Khoa học xã hội xuất bản năm 2011; sách chuyên khảo “Những vấn đề lý luận của việc đấu tranh phòng, chống các tệ nạn xã hội ở nước ta” của Viện nghiên cứu Nhà nước và Pháp luật, do Nhà xuất bản Công an nhân dân ấn hành năm 2000; sách chuyên khảo “Hợp tác quốc tế đấu tranh phòng, chống tội phạm của lực lượng cảnh sát nhân dân Việt Nam” của GS.TS. Nguyễn Ngọc Anh, do Nhà xuất bản Tư pháp xuất bản năm 2007; sách chuyên khảo “Hãy cảnh giác với diễn biến hòa bình chống phá Việt Nam của PGS.TS. Nguyễn Đình Minh

do Nhà xuất bản Chính trị quốc gia xuất bản năm 2016...

Trong số những giáo trình tội phạm học, có thể kể Giáo trình Tội phạm học Việt Nam của GS.TS. Võ Khánh Vinh do Nhà xuất bản Công an nhân dân xuất bản năm 2013; Giáo trình Tội phạm học của Trường Đại học Luật Hà Nội do Nhà xuất bản Công an nhân dân xuất bản năm 2010; Giáo trình tội phạm học của Tổng cục cảnh sát nhân dân do tác giả Nguyễn Văn Cảnh chủ biên, do Nhà xuất bản Công an nhân dân xuất bản năm 2010; Giáo trình tội phạm học của tác giả Dương Tuyết Miên do Nhà xuất bản Giáo dục Việt Nam xuất bản năm 2010; Giáo trình tội phạm học của tác giả Đỗ Ngọc Quang, do Nhà xuất bản Đại học Tổng hợp Hà Nội xuất bản năm 1995...

Trong số những công trình khoa học mà ở mức độ này hay mức độ khác cho phép nhận diện những vấn đề lý luận về nguyên nhân và điều kiện của tình hình tội phạm ở Việt Nam hiện nay mà nhóm thực hiện đề tài tham khảo có thể kể đến cuốn sách chuyên khảo “Một số vấn đề lý luận về quản lý xã hội trong những tình huống bất thường” của tập thể tác giả do PGS.TS. Nguyễn Mạnh Kháng làm chủ biên được nhà xuất bản Tư pháp ấn hành vào năm 2009; sách chuyên khảo “Cơ sở xã hội học pháp luật” của tác giả Kulcsar Kalman, do Đức Uy biên dịch và Nhà xuất bản Giáo dục xuất bản năm 1999; sách chuyên khảo “Góp phần tìm hiểu biến đổi xã hội ở Việt Nam hiện nay” của tập thể tác giả do GS.TS. Bùi Thế Cường làm chủ biên và Nhà xuất bản Khoa học xã hội ấn hành năm 2010; sách chuyên khảo “Biến đổi xã hội ở Việt Nam: Truyền thống và hiện đại của tập thể tác giả do PGS.TS. Đặng Nguyên Anh làm chủ biên và Nhà xuất bản Khoa học xã hội xuất bản năm

2016; Sách chuyên khảo “Triết học luật pháp” của Ray mon Wacks do Phạm Kiều Tùng dịch và Nhà xuất bản Tri thức xuất bản năm 2011; sách chuyên khảo “Xã hội học dân số” của PGS.TS. Đặng Nguyễn Anh và Nhà xuất bản Khoa học xã hội xuất bản năm 2007...

Vấn đề về nguyên nhân và điều kiện của tình hình tội phạm cũng được đề cập nghiên cứu ở mức độ này hay mức độ khác trong các đề tài nghiên cứu khoa học cấp Nhà nước và cấp Bộ trong lĩnh vực tội phạm học hoặc luật hình sự và tố tụng hình sự. Trong số những đề tài khoa học cấp Nhà nước, có thể kể đến đề tài “Luận cứ khoa học cho những giải pháp nâng cao hiệu quả phòng, chống tội phạm về ma túy” do Bộ Công an chủ trì thực hiện và Vũ Hùng Vương làm chủ nhiệm bảo vệ thành công năm 2002; Đề tài KX 04 14 “Tội phạm ở Việt Nam - Thực trạng, nguyên nhân và giải pháp” do Lê Thế Tiệm làm chủ nhiệm bảo vệ thành công năm 1994; Đề tài KX. 04.14 “Tệ nạn xã hội ở Việt Nam: Thực trạng, nguyên nhân và giải pháp” do Tổng cục Cảnh sát nhân dân chủ trì thực hiện, bảo vệ thành công năm 1993...

Trong thời gian gần đây, vấn đề về nguyên nhân và điều kiện của tình hình tội phạm được đề cập nghiên cứu khá nhiều trong các công trình nghiên cứu ở cấp độ luận án tiến sĩ, luận văn thạc sĩ thuộc lĩnh vực tội phạm học. Trong số những công trình đó có thể kể đến: Luận án tiến sĩ luật học chuyên ngành Tội phạm học và phòng ngừa tội phạm “Phòng, chống tội buôn lậu trên tuyến biên giới Tây Nam Việt Nam hiện nay” của tác giả Nguyễn Thành Long, bảo vệ thành công tại Học Viện Khoa học xã hội năm 2015; Luận án tiến sĩ luật học “Đấu tranh phòng, chống các tội phạm về ma

túy trên địa bàn thành phố Hồ Chí Minh” của tác giả Huỳnh Văn Em, bảo vệ thành công tại Học viện Khoa học xã hội năm 2015; Luận án tiến sĩ luật học “Phòng ngừa các tội tàng trữ, vận chuyển, mua bán trái phép hoặc chiếm đoạt chất ma túy trên địa bàn thành phố Hồ Chí Minh hiện nay” của tác giả Nguyễn Huỳnh Bảo Khánh, bảo vệ thành công tại Học viện Khoa học xã hội năm 2015; Luận án tiến sĩ “Phòng, chống tội cố ý gây thương tích hoặc gây tổn hại cho sức khỏe của người khác trên địa bàn Thành phố Hồ Chí Minh” của tác giả Huỳnh Ngọc Ánh, bảo vệ thành công tại Học viện Khoa học xã hội năm 2015; Luận án tiến sĩ “Đấu tranh phòng, chống tội cố ý gây thương tích hoặc gây tổn hại cho sức khỏe của người khác trên địa bàn tỉnh Thái Bình” của tác giả Phạm Thị Mỹ Hương đã bảo vệ thành công tại Học viện Khoa học xã hội năm 2016; Luận án tiến sĩ luật học “Đấu tranh phòng, chống tình hình tội vi phạm quy định về điều khiển phương tiện giao thông đường bộ trên địa bàn thành phố Hải Phòng” của tác giả Lê Thị Thu Dung, bảo vệ thành công tại Học viện Khoa học xã hội năm 2016; Luận án tiến sĩ luật học “Đấu tranh phòng, chống tội cướp tài sản trên địa bàn thành phố Hồ Chí Minh” của tác giả Nguyễn Đức Thảo, bảo vệ thành công tại Học viện Khoa học xã hội năm 2016; Luận án tiến sĩ luật học “Các tội xâm phạm an ninh quốc gia ở Việt Nam hiện nay: Tình hình, nguyên nhân và giải pháp phòng ngừa” của tác giả Nguyễn Thị Thanh Thùy, bảo vệ thành công tại Học viện Khoa học xã hội năm 2016; Luận án tiến sĩ luật học “Tội phạm trên địa bàn tỉnh Nam Định: Tình hình, nguyên nhân và giải pháp phòng ngừa của tác giả Vũ Văn Anh, bảo vệ thành công tại Học viện Khoa học xã

hội năm 2016; Luận án tiến sĩ luật học “Các tội phạm về ma túy trên địa bàn tỉnh Điện Biên: Tình hình, nguyên nhân và giải pháp phòng ngừa” của tác giả Đỗ Thành Trường, bảo vệ thành công tại Học viện Khoa học xã hội năm 2017; Luận án tiến sĩ luật học “Các tội xâm phạm trật tự quản lý hành chính trên địa bàn tỉnh Nghệ An: Tình hình, nguyên nhân và giải pháp phòng ngừa” của tác giả Võ Hữu Canh, bảo vệ thành công tại Học viện Khoa học xã hội năm 2018.

So với các công trình nghiên cứu ở cấp độ luận án tiến sĩ có đề cập đến nguyên nhân và điều kiện của tình hình tội phạm, luận văn thạc sĩ luật học chuyên ngành tội phạm học và phòng ngừa tội phạm nhiều hơn về số lượng. Ngoài các luận văn có dạng đề tài, chẳng hạn như “Đấu tranh phòng, chống tình hình tội phạm (tình hình một nhóm tội phạm hay tình hình một tội phạm cụ thể) hay “Tội phạm (một nhóm tội phạm, một tội phạm cụ thể) trên địa bàn (toàn quốc, cấp tỉnh hay cấp huyện): tình hình, nguyên nhân và giải pháp phòng ngừa” hoặc “Phòng ngừa tình hình tội phạm (tình hình một nhóm tội phạm, tình hình một tội phạm cụ thể) trên địa bàn (toàn quốc, cấp tỉnh hay cấp huyện”, còn có những luận văn đề cập nghiên cứu nguyên nhân và điều kiện của tình hình tội phạm (tình hình một nhóm tội phạm, tình hình một tội phạm cụ thể) trên một địa bàn (toàn quốc, cấp tỉnh, cấp huyện nhất định). Trong số những luận văn như vậy, có thể kể đến các luận văn đã bảo vệ thành công trong năm 2016 như Luận văn thạc sĩ luật học “Nguyên nhân và điều kiện của tình hình tội phạm quy định về điều khiển phương tiện giao thông đường bộ trên địa bàn tỉnh Đồng Nai” của học viên Nguyễn Văn Vinh; Luận văn thạc sĩ luật học “Nguyên

nhân và điều kiện của tình hình các tội xâm phạm sở hữu trên địa bàn tỉnh Tiền Giang” của học viên Nguyễn Văn Phên; Luận văn thạc sĩ luật học “Nguyên nhân và điều kiện của tình hình các tội xâm phạm sức khỏe của con người từ thực tiễn tỉnh Bình Phước” của học viên Bùi Thị Dung. Trong số luận văn thạc sĩ luật học có đề cập đến nguyên nhân và điều kiện của tình hình tội phạm đã bảo vệ thành công tại Học viện Khoa học xã hội trong năm 2017 có thể kể đến Luận văn thạc sĩ luật học “Nguyên nhân và điều kiện của các tội cờ bạc trên địa bàn tỉnh Lâm Đồng” của học viên Bùi Tuấn; Luận văn thạc sĩ luật học “Nguyên nhân và điều kiện của tình hình tội trộm cắp tài sản trên địa bàn tỉnh Hậu Giang” của học viên Huỳnh Duy Khanh; Luận văn thạc sĩ luật học “Nguyên nhân và điều kiện của các tội giết người trên địa bàn tỉnh Kiên Giang” của học viên Huỳnh Vĩnh Khanh; Luận văn thạc sĩ luật học “Nguyên nhân và điều kiện của tình hình các tội xâm phạm sở hữu trên địa bàn tỉnh Bình Dương của học viên Nguyễn Đình Thanh; Nguyên nhân và điều kiện của tình hình các tội xâm phạm tình dục trên địa bàn tỉnh Hậu Giang của học viên Lê Thị Hằng; Nguyên nhân và điều kiện của tình hình tội phạm do phạm nhân thực hiện tại các trại giam khu vực miền Đông Nam Bộ” của học viên Lê Đức Chung; Luận văn thạc sĩ luật học “Nguyên nhân và điều kiện của tội trộm cắp tài sản trên địa bàn Quận Gò Vấp, thành phố Hồ Chí Minh” của Học viên Nguyễn Hà Minh; Luận văn thạc sĩ luật học “Nguyên nhân và điều kiện của tội cướp giật tài sản trên địa bàn Quận 10, thành phố Hồ Chí Minh” của học viên Trần Thị Hương Lan; Luận văn thạc sĩ luật học “Nguyên nhân và điều kiện của tội giết người trên địa bàn

tỉnh Tiền Giang” của học viên Trần Chí Tâm; Luận văn thạc sĩ luật học “Nguyên nhân và điều kiện của tình hình các tội xâm phạm sở hữu có tính chiếm đoạt trên địa bàn tỉnh Cà Mau” của học viên Quách Chí Hải; Luận văn thạc sĩ luật học “Nguyên nhân và điều kiện của tội vi phạm quy định về tham gia giao thông đường bộ trên địa bàn tỉnh Tiền Giang” của học viên Nguyễn Trần Quốc Vương; Luận văn thạc sĩ luật học “Nguyên nhân và điều kiện của tội chống người thi hành công vụ trên địa bàn tỉnh Đồng Nai” của học viên Nguyễn Bích Thủy; Luận văn thạc sĩ luật học “Nguyên nhân và điều kiện của tình hình tội chứa mại dâm trên địa bàn thành phố Hồ Chí Minh” của học viên Nguyễn Thị Hoa; Luận văn thạc sĩ luật học “Nguyên nhân và điều kiện của các tội cờ bạc trên địa bàn huyện Nhà Bè, thành phố Hồ Chí Minh” của học viên Lê Ngọc Minh; Luận văn thạc sĩ luật học “Nguyên nhân và điều kiện của tình hình tội cướp giật tài sản trên địa bàn tỉnh Tiền Giang” của học viên Huỳnh Ngọc Tùng; Luận văn thạc sĩ luật học “Nguyên nhân và điều kiện của tình hình các tội xâm phạm sở hữu có tính chiếm đoạt trên địa bàn tỉnh Bình Phước” của học viên Lê Văn Tùng; Luận văn thạc sĩ luật học “Nguyên nhân và điều kiện của tình hình tội mua bán trái phép chất ma túy trên địa bàn thành phố Hồ Chí Minh” của học viên Cổ Lê Huy...

Khi đề cập nghiên cứu nguyên nhân và điều kiện của tình hình tội phạm (của tình hình một nhóm tội phạm, của tình hình một tội cụ thể) các công trình nghiên cứu ở trong nước mà nhóm tác giả đề tài cấp Bộ này tham khảo đều nghiên cứu những vấn đề lý luận, thực trạng và giải pháp khắc phục nguyên nhân và điều kiện của tình hình tội phạm. Điểm chung

giống nhau dễ nhìn thấy là các công trình nghiên cứu đó đều xuất phát từ mối quan hệ nhân quả mà triết học Mác-lênin đã nêu ra và mối quan hệ giữa tình hình tội phạm (với tính cách là hiện tượng xã hội) và tội phạm (với tư cách là hành vi phạm tội cụ thể) mà tội phạm học đã nêu ra để luận bàn và xây dựng khái niệm nguyên nhân và điều kiện của tình hình tội phạm.

2. Đánh giá tình hình nghiên cứu nguyên nhân và điều kiện của tình hình tội phạm

Phân tích một cách khái quát nội dung nghiên cứu và kết quả nghiên cứu của những công trình khoa học đã công bố có đề cập nghiên cứu nguyên nhân và điều kiện của tình hình tội phạm có thể thấy:

Thứ nhất, khái niệm nguyên nhân và điều kiện của tình hình tội phạm được các nhà nghiên cứu thiết kế theo nhiều cách khác nhau liên quan đến các thuật ngữ được sử dụng như “Nguyên nhân và điều kiện của tình hình tội phạm”, “Nguyên nhân và điều kiện của tội phạm”, “Nguyên nhân tội phạm”. Một số nhà tội phạm học coi nguyên nhân và điều kiện của tình hình tội phạm (hay là của tội phạm) là những hiện tượng xã hội tiêu cực ở các tầng nấc tác động lẫn nhau làm phát sinh tình hình tội phạm, song một số nhà tội phạm học khác lại coi nguyên nhân và điều kiện của tình hình tội phạm (hay của tội phạm) là sự tác động lẫn nhau giữa các yếu tố tiêu cực thuộc môi trường sống và các yếu tố tâm-sinh lý tiêu cực thuộc cá nhân con người trong những hoàn cảnh, tình huống nhất định đó đã dẫn tới việc thực hiện một hành vi nguy hiểm cho xã hội mà pháp luật hình sự quy định là tội phạm.

Như vậy, nội hàm của khái niệm nguyên nhân và điều kiện của tình hình tội phạm vẫn là một trong những vấn đề cần được quan tâm nghiên cứu một cách

thấu đáo khi nghiên cứu nguyên nhân và điều kiện của tình hình tội phạm.

Thứ hai, bởi có nhiều cách hiểu và thiết kế khác nhau về khái niệm nguyên nhân và điều kiện của tình hình tội phạm, nên vấn đề về cơ chế tác động của nguyên nhân và điều kiện đến tình hình tội phạm cũng được các nhà tội phạm học lý giải theo nhiều cách khác nhau. Một số nhà tội phạm học lý giải cơ chế tác động đó thông qua cơ chế hành vi phạm tội (cụ thể), coi sự tác động lẫn nhau giữa môi trường xã hội với cá nhân mà cụ thể là giữa những yếu tố tiêu cực thuộc môi trường sống và các yếu tố tiêu cực thuộc cá nhân con người trong các quá trình tương tác nhập tâm và xuất tâm của cá nhân vốn được họ gọi là quy luật của sự phạm tội. Một số nhà tội phạm học khác cũng thông qua cơ chế hành vi phạm tội cụ thể để làm điểm xuất phát lý giải cơ chế tác động của nguyên nhân và điều kiện của tình hình tội phạm mà theo họ, đó là tổng thể các tương tác của nhiều hiện tượng xã hội tiêu cực khác nhau, trong đó trước hết là các tương tác mà kết quả là hình thành nên nhân cách (đặc điểm nhân thân) tiêu cực hay còn gọi là lệch chuẩn và tiếp đó là tương tác giữa cá nhân có nhân cách (đặc điểm nhân thân) tiêu cực đó với những hiện tượng xã hội tiêu cực vốn tồn tại khách quan bên ngoài cá nhân đó (hoàn cảnh, tình huống phạm tội) làm phát sinh tội phạm cụ thể. Như vậy, những tác giả này lý giải cơ chế tác động của nguyên nhân và điều kiện của tình hình tội phạm hai cơ chế: cơ chế tương tác của các hiện tượng xã hội tiêu cực ở mức độ tổng thể-xã hội hình thành tính động cơ hay là “tiềm năng” phạm tội của cá nhân và cơ chế tương tác giữa cá nhân có “tính động cơ” hay “tiềm năng” phạm tội với những hiện tượng xã hội tiêu cực tồn tại khách quan bên ngoài cá nhân đó.

Bên cạnh những điểm hợp lý của mình, các cách lý giải vừa nêu trên đều có những

điểm chưa thật hợp lý. Vấn đề là ở chỗ các cách lý giải đó chưa trả lời một cách rõ ràng câu hỏi là tại sao có cá nhân phạm tội lại có cá nhân không phạm tội? Tại sao cơ chế tác động của nguyên nhân và điều kiện của tình hình tội phạm có nhiều cấp độ khác nhau? Trong cơ chế tác động của nguyên nhân và điều kiện của tình hình tội phạm có “yếu tố”, “hoàn cảnh”, “tình huống” không?... Rõ ràng, nội hàm của cơ chế tác động của nguyên nhân và điều kiện của tình hình tội phạm cần được nghiên cứu đầy đủ và sâu sắc hơn.

Thứ ba, không chỉ các vấn đề về khái niệm, về cơ chế tác động mà cả vấn đề phân loại nguyên nhân và điều kiện của tình hình tội phạm cũng được các nhà tội phạm học nhìn nhận theo nhiều cách khác nhau. Mặc dù đều dựa vào cách phân loại của triết học Mác-Lênin để tiến hành phân loại nguyên nhân và điều kiện trong tội phạm học, song các căn cứ mà các nhà tội phạm học đưa ra để phân loại lại khá khác nhau tùy thuộc nhiều vào mục đích nghiên cứu của họ. Một số nhà tội phạm học tiến hành phân loại nguyên nhân và điều kiện của tình hình tội phạm theo mức độ tác động, theo nội dung, theo bản chất, theo nguồn gốc. Một số nhà tội phạm học khác tiến hành phân loại theo cơ chế thực hiện hành vi phạm tội, còn một số nhà tội phạm học phân loại nguyên nhân và điều kiện của tình hình tội phạm theo cơ sở phân loại nguyên nhân trong triết học. Điểm khác nhau dễ nhìn thấy nhất là căn cứ phân loại mà các nhà tội phạm học lựa chọn trong số những căn cứ đã nêu ra và tiến hành phân loại để nhận diện và đánh giá thực trạng nguyên nhân và điều kiện của tình hình tội phạm. Một số nhà tội phạm học chọn cách phân loại theo lĩnh vực của đời sống xã hội để nhận diện và đánh giá thực trạng nguyên nhân và điều kiện của tình hình tội phạm trong các lĩnh vực kinh tế, xã hội, tư tưởng,

chính trị, tâm lý - xã hội, văn hóa, giáo dục, tổ chức, quản lý..., trong khi đó một số nhà tội phạm nhận diện và đánh giá thực trạng nguyên nhân và điều kiện của tình hình tội phạm theo cơ chế thực hiện hành vi phạm tội mà họ gọi là những yếu tố thuộc môi trường sống và những yếu tố thuộc về chủ thể hành vi phạm tội.

Từ những điều trình bày khái quát trên đây có thể thấy lý luận về nguyên nhân và điều kiện của tình hình tội phạm được nêu ra trong tội phạm học Việt Nam mới chỉ dừng lại ở mức độ cơ bản. Nhiều vấn đề lý luận chuyên sâu hoặc chưa được đặt ra hoặc đã được đặt ra nhưng chưa phản ánh đầy đủ khía cạnh lý luận cần phải có của nguyên nhân và điều kiện của tình hình tội phạm. Thực trạng nghiên cứu lý luận về nguyên nhân và điều kiện của tình hình tội phạm như đã khái quát ở trên, tác động không nhỏ đến thực tiễn xây dựng và tổ chức thực hiện trên thực tế các giải pháp phòng ngừa tình hình tội phạm. Bởi được xây dựng trên nền tảng của sự nhận thức chưa thật hệ thống thống nhất, chưa thật toàn diện, chưa thật khoa học về nguyên nhân và điều kiện của tình hình tội phạm, nên các giải pháp phòng ngừa tình hình tội phạm ở nước ta bộc lộ những hạn chế, bất cập vốn là hệ lụy của thực trạng nhận thức nói trên. Tính hệ thống chưa thật thống nhất, chưa thật toàn diện, chưa thật khoa học, chưa thật phù hợp, chưa thật khả thi của các giải pháp phòng ngừa tình hình tội phạm ở các mức độ khác nhau ảnh hưởng tiêu cực đến kết quả, chất lượng, hiệu quả và cao nhất là mục đích của phòng ngừa tình hình tội phạm. Sự gia tăng của tình hình tội phạm nói chung, đặc biệt là của tình hình các tội phạm về tham nhũng, các tội phạm có tính chất bạo lực, các tội phạm về môi trường... ở nước ta hiện nay ít nhiều có liên quan đến việc xây dựng và tổ chức thực hiện những giải pháp phòng ngừa vốn được xây dựng và tổ chức

thực hiện dựa trên nền tảng của sự nhận thức chưa thật thống nhất, chưa thật đầy đủ, chưa thật toàn diện, chưa thật khoa học về nguyên nhân và điều kiện của tình hình tội phạm.

3. Yêu cầu đối với việc nghiên cứu lý luận về nguyên nhân và điều kiện của tình hình tội phạm

Thực trạng nghiên cứu lý luận về nguyên nhân và điều kiện của tình hình tội phạm như đã trình bày khái quát trên đây đặt ra yêu cầu đối với việc nghiên cứu lý luận về nguyên nhân và điều kiện của tình hình tội phạm, theo đó:

Thứ nhất, để nghiên cứu những vấn đề mang tính phương pháp luận nghiên cứu nguyên nhân và điều kiện của tình hình tội phạm, cần rà soát lại những tri thức đã truyền thụ (giảng dạy) ở các bậc đại học và sau đại học ở nước ta để xác định “khung lý luận”, từ đó xác định nội dung nghiên cứu về mặt lý luận của nguyên nhân và điều kiện của tình hình tội phạm.

Thứ hai, để làm sáng tỏ tính quyết định về mặt xã hội của nguyên nhân và điều kiện của tình hình tội phạm, không thể không đặt tình hình tội phạm và nguyên nhân và điều kiện của nó trong môi trường xã hội tương ứng, bởi vậy, ngoài cách tiếp cận tội phạm học là chủ đạo, cần sử dụng trong một tổng thể các cách tiếp cận triết học, xã hội học, tâm lý học, hệ thống học...

Thứ ba, khi nghiên cứu khái niệm nguyên nhân và điều kiện của tình hình tội phạm hàng loạt vấn đề cần phải được làm rõ, chẳng hạn như mối liên hệ giữa nguyên nhân và điều kiện của tình hình tội phạm với mâu thuẫn xã hội, xung đột xã hội. Tình hình tội phạm là hiện tượng xã hội tiêu cực, không những trái chuẩn mực pháp luật mà còn trái các chuẩn mực đạo đức, tập quán, truyền thống tốt đẹp, tín ngưỡng... và xét đến cùng gắn với những mâu thuẫn, xung đột xã hội. Nguyên nhân và điều kiện của tình hình

tội phạm, vì vậy, gắn chặt với những mâu thuẫn xã hội, xung đột xã hội. Tất nhiên, cần làm rõ đó là những mâu thuẫn, xung đột nào, bởi không nên quên rằng mâu thuẫn xã hội, xung đột xã hội là động lực của sự phát triển.

Thứ tư, tình hình tội phạm là hiện tượng xã hội tiêu cực và dĩ nhiên cái phát sinh ra nó cũng phải là những hiện tượng xã hội tiêu cực. Thế nhưng không chỉ có những hiện tượng xã hội tiêu cực mà còn có cả những hiện tượng xã hội tích cực, các quá trình xã hội tiêu cực và tích cực, các yếu tố tích cực và tiêu cực, các hoàn cảnh, tình huống thuận lợi và không thuận lợi... cũng xuất hiện, tồn tại, phát triển hoặc mất đi trong xã hội ở giai đoạn lịch sử tương ứng. Bởi vậy, khi nghiên cứu cơ chế tác động của nguyên nhân và điều kiện của tình hình tội phạm, ngoài việc nghiên cứu các vấn đề nhu cầu, lợi ích, khả năng tỏa mãn nhu cầu và lợi ích, định hướng giá trị của cá nhân, phương thức mà cá nhân lựa chọn để thỏa mãn nhu cầu và lợi ích đã được khái quát... còn nghiên cứu sự tác động trong một tổng thể của tất cả các hiện tượng xã hội, quá trình xã hội, hoàn cảnh, tình huống... đến cá nhân hình thành ở họ đặc điểm nhân cách lệch chuẩn vốn được coi là một trong những thành tố của cơ chế hành vi phạm tội cụ thể.

Thứ năm, cần làm sáng tỏ sự đan xen của các cách phân loại nguyên nhân và điều kiện của tình hình tội phạm để khắc phục hiện trạng, theo đó các đề tài nghiên cứu nhỏ thường phân loại theo cơ chế hành vi phạm tội, còn các đề tài nghiên cứu lớn thường phân loại một cách chung chung. Cần lưu ý rằng, có bao nhiêu mối liên hệ nhân - quả hay nói cách khác là có bao nhiêu tuyến mối liên hệ nhân - quả thì có bấy nhiêu loại nguyên nhân và điều kiện của tình hình tội phạm hoặc có bao nhiêu căn cứ phân loại thì có bấy nhiêu nguyên nhân và điều kiện của tình hình

tội phạm. Tuy nhiên, dù phân loại nguyên nhân và điều kiện của tình hình tội phạm theo căn cứ nào cũng cần chú ý đến cái gọi là “địa tình hình tội phạm”, “địa nhân thân người phạm tội” để làm sáng tỏ cái gọi là “địa nguyên nhân và điều kiện của tình hình tội phạm” nhằm tìm kiếm các giải pháp phòng ngừa tình hình tội phạm có hiệu quả.

Thay cho lời kết xin nhấn mạnh rằng, bởi gắn rất chặt với xã hội; với nhu cầu, lợi ích của con người, mâu thuẫn xã hội, xung đột xã hội, nên vấn đề nguyên nhân và điều kiện của tình hình tội phạm không thể không được nghiên cứu bằng cả các cách tiếp cận xã hội học, tâm lý học, kinh tế học, nhân học... Nhu cầu tiếp cận đa ngành, liên ngành, xuyên ngành khoa học, nhất là triết học, xã hội học, tâm lý học, hệ thống học, tội phạm học... để nghiên cứu những vấn đề lý luận như khái niệm, cơ chế tác động, phân loại nguyên nhân và điều kiện của tình hình tội phạm, vì vậy trở nên cấp thiết hơn bao giờ hết. Đó cũng là trách nhiệm của các nhà tội phạm học Việt Nam.

TÀI LIỆU THAM KHẢO

1. Học viện Cảnh sát nhân dân (2013), Tài liệu tham khảo dùng cho hệ đào tạo sau đại học, *Một số vấn đề tội phạm học Việt Nam*, Hà Nội.
2. Hồ Sỹ Sơn, (2018), “Các cách tiếp cận nghiên cứu nguyên nhân và điều kiện của tình hình tội phạm ở Việt Nam hiện nay”, *Tạp chí Nhân lực khoa học xã hội*, số 04.
3. Viện Nghiên cứu Nhà nước và Pháp luật (2000), *Tội phạm học Việt Nam: Một số vấn đề lý luận và thực tiễn*, Nxb. Công An nhân dân, Hà Nội.
4. Viện Nghiên cứu Nhà nước và Pháp luật (1994), *Tội phạm học, Luật hình sự và Luật tố tụng hình sự Việt Nam*, Nxb. Chính trị quốc gia, Hà Nội.
5. Võ Khánh Vinh (2003), *Giáo trình Tội phạm học*, Nxb. Công an nhân dân, Hà Nội.